

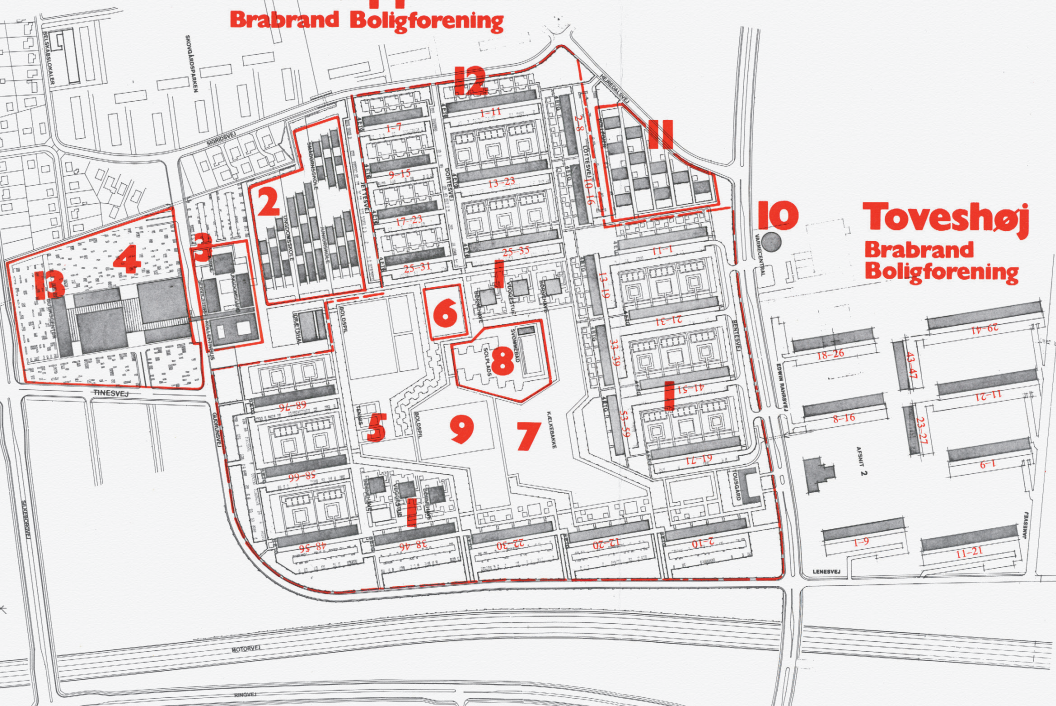
Dan-
marks
konneste
by

Det er lykkedes!

Den 14. august 1970 kårede formiddagsavisen *B.T.* Danmarks kønneste by. Vinderen blev ikke Mariager, Ebeltoft eller Skagen, der med pittoresk havn, stokroseidyl og nuttede bindingsværkshuse måske havde været mere oplagte valg. Vinderen blev derimod det storstilede projekt Gellerupplanen, der endnu var under opførelse i Brabrand vest for Aarhus. Kåringen var en kulmination på artikelserien ”På jagt efter Danmarks kønneste by”, hvor læsere over sommeren havde tippet avisen om særligt kønne og attraktive bymiljøer. Som en helt ny by rejst på bar mark skilte Gellerupplanen sig markant ud fra mange af de idylliske købstæder, der ellers havde været med i konkurrencen. Journalist på *B.T.* Henrik Sten Møller (1937-2019), der senere fik en lang karriere som arkitekturkritiker på *Politiken*, begrundede valget af Gellerupplanen således:

”Det er en ny by planlagt med tanke på beboernes trivsel. Derfor er den kørende trafik adskilt fra den gående. Derfor er der tilført byen en række fællesskabscentre. Den får eget teater, eget gæstehotel, indkøbscenter med overdækkede gader, store sports- og motionsarealer, indbydende kratbevoksede legelommer for børnene i lange slugter i dalene mellem boliger, hvor beboerne kan flytte vægge, danne rum og hvor de har store lyse altaner. Der er

Gellerupparken Brabrand Boligforening

Gellerupplanen blev opført som en by i sig selv. Ideen var, at man skulle kunne tilgå boligområdet via bil fra de omkransende veje og parkere under boligblokkene. Men inde blandt blokkene var der bilfrit, grønt og fyldt med fællesfaciliteter.

|| Brabrand-Årslev
Lokalhistoriske Arkiv

bodega og kollegium. Unge og gamle i skøn forening i store og små boliger. Plads til syge og handicappede mellem de raske. Det er blot nogle af de ting, der har gjort B.T.s valg af Gellerup som Danmarks kønneste by let. For en by er ikke køn blot på grund af idylliske gader, toppede brosten, gamle huse, bindingsværk og stokroser. En by kan i langt højere grad være køn, fordi den er tænkt køn, smukt, varmt og menneskeligt. Det er Gellerup”.

Møller roste Gellerupplanen for på samme tid at være ”rig på menneskelighed” og en ”brugsgenstand”, som nøje var tilpasset samtidens og fremtidens boligbehov og livsvilkår. Som et led i kårningen blev arkitekterne bag Gellerupplanen interviewet. Heri erklærede også de, at deres intention havde

været at udnytte de nyeste teknologiske muligheder inden for arkitektur og boligdesign til at skabe et bymiljø med samme nære sociale fællesskaber, som kunne findes i de gamle arbejderkvarterer og landsbymiljøer. Som de udtrykte det:

”Hvis jeg boede på Amalienborg, ville jeg have en god lejlighed, men jeg ville ikke befinde mig godt. Hvis jeg derimod boede på Vesterbro, ville jeg befinde mig godt i samvær med mennesker deres glæder og sorger – men jeg ville ha’ en elendig lejlighed”.

Gellerupplanen var således, som fremhævet i artiklens overskrift, planlagt til at være en ”betonby med trivsel”. Gennem store, moderne lejligheder og et væld af kulturelle fritidstilbud såsom svømmehal, bibliotek og teater skulle Gellerupplanen forene børnefamilier, studerende, pensionister og enlige i skøn harmoni og skabe nye, stærke velfærdsfællesskaber, der gik på tværs af klasse, køns- og aldersskel. Akkompagneret af et billede af to unge kvinder, der lå henslængt i bikini og soled sig på græsplænen mellem de lysegrå betonblokke en varm augustdag, søgte artiklen at skabe et nærmest utopisk billede af Gellerupplanen som et sted, der var karakteriseret ved velvære, tryghed, lykke og social trivsel. Brabrand Boligforening, der stod bag byggeriet, tog alle midler i brug i jagten på lykkelige beboere. Ja, beboernes trivsel havde så høj prioritet, at boligforeningen forærede alle beboere gratis altankasser og blomster til kasserne i forbindelse med deres indflytning.

Det var imidlertid ikke på grund af, men snarere på trods af arkitekturen, at Gellerupplanen vandt *B.T.s* kåring som Danmarks kønneste by. I artiklen fremhævede Møller, at ”hvad der tilsyneladende ikke hidtil har kunnet gennemføres i noget andet

moderne dansk boligbyggeri praktiseres i Gjellerup. Med rette kritiseres de mange ny etageboligblok-byer i beton andre steder for umenneskelighed. Det er store grå ørkener, fantasiløse, farveløse sovefabrikker”. Gellerupplanen var altså ifølge Møller undtagelsen, der bekræftede reglen om, at nybyggede betonforstæder var lig med kedsomhed, monotoni og i sidste ende socialt utilpassede mennesker.

Kåringen af Gellerupplanen som Danmarks kønneste by afspejlede den komplekse position, som de modernistiske boligplaner i beton indtog i det danske samfund omkring 1970. Gellerup var på den ene side et bevis på, at det gode liv i det fremvoksende velfærdssamfund kunne planlægges og realiseres gennem nye typer af forstadsgeografier. ”Det er lykkedes”, lød en underoverskrift i artiklen. På den anden side var *B.T.s* artikel et forvarsel om den sønderlemmende modernismekritik, der siden 1970’erne har domineret den offentlige fortælling om ikke bare Gellerupplanen, men de store betonforstæder i det hele taget.

Mellem utopi og dystopi

Gellerupplanen var en storstilet plan for et nyt byområde i Brabrand vest for Aarhus, der blev offentliggjort i januar 1964. Bag planen stod den lokale Brabrand Boligforening og arkitekterne Knud Blach Petersen (1919-2008) og Mogens Harbo (1935-2000). Planen omfattede de tre bebyggelser Gellerupparken, Toveshøj og Holmstrup samt en lang række faciliteter for forbrug, fritid, fællesskab og velfærd. Selv om kun omtrent halvdelen af planen blev realiseret i praksis, førte Gellerupplanen mere end 2.800 boliger med sig, der fundamentalt ændrede ikke bare Brabrand, men hele Velfærdsdanmark. Det alene gjorde boligområdet til en af efterkrigs-

B.T. HAR VALGT DANMARKS KØNNESTE BY:

Gjellerup ved Århus retorn med trivsel

Af Henrik Sten Møller

Gjellerup i Brabrand ved Århus er om få år en by for 20.000 mennesker. En helt ny by rejst på bar mark på høje skrænter med mod Brabrand sø og med vidt udsigt langt ind over Århus by.

Det er en ny by planlagt med tanke på beboernes trivsel. Derfor er den kørende trafik adskilt fra den gående, derfor er der tilfjet byen en række fællesskabscentre, den får eget teater, eget gæstehotel, indkøbscenter med overvældende gader, store sports- og motionsarealer, indbydende, krutbevoksede lejlighedsområder med lange slugter i dalene mellem boliger, hvor beboerne kan flytte vægge, danne rum og hvor de har store lyske altaner. Der er bodaga og kologium, unge og gamle i skøn forandring i store og små boliger. Plads til øyne og handicappede de mellem de rask.

Det er blot nogle af de ting, der har gjort B.T.s valg af Gjellerup som Danmarks kønneste by let. For en by er ikke køn blot på grund af idylliske gader, toppede brosten, gamle huse, bindingsværk og stokroser.

En by kan i langt højere grad være køn, fordi den er tænkt køn, smukt, varmt og menneskeligt. Det er Gjellerup.

Det er lykkedes

Arkitekterne K. Blach Petersen og Mogens Harbo vil noget med deres by. De vil gøre den så rig på menneskelighed som muligt. Den skal være en brugstenstand, som virkelig kan bruges. Det er så heldigt, at bygherren, Brabrand Boligforening med direktør Olof Sørensen i spidsen, har samme tanke.

Hvad der tilsyneladende ikke hidtil har kunnet gennemføres i noget andet moderne dansk boligbyggeri praktiseres i Gjellerup. Med rette kritiseres de mange nye etageboligblokke-byer i beten andre steder for umenneskelighed. Det er store grøder, fantasiløse, farveløse sovbarlister.

Eget teater

Gjellerup er en hel plan, en selvstændig by med alle faciliteter »lige ved hånden«, 10 minutter gang ad grønne stier til teatret, den dag byen står færdig. Over 500 tønder land at boltre sig på. I andre moderne bebyggelser ligger de såkaldte rekreative arealer hen som øde »græsset må ikke betredes«-områder mellem boligblokke. I Gjellerup er disse områder udlagt til kolonihaver for beboerne.

Mogens Harbo: — Kolonihave-tanken har vakt stor interesse, mennesker vil gerne passe noget, se det gro. Vi har ønsket at skabe fællesskabscentre, med kultur- og haver, for det er ikke nok at bygge gode lejligheder. Samtidig med at mennesker bor godt skal de også befinde sig godt.

— Jeg kan sige det på denne

måde: — Hvis jeg boede på Amalienborg, ville jeg ha' en god lejlighed, men jeg ville ikke befinde mig godt. Hvis jeg derimod boede på Vesterbro, ville jeg befinde mig godt i samvær med mennesker, deres glæder og sorger — men jeg ville ha' en elendig lejlighed.

Blach Petersen: — Vi foresøger at trække voksne og børn sammen ud i friarealerne, at give mennesker så fri udfoldelse som muligt at gøre forbudt-skiltene overflødig ved at planlægge fornuftigt. Olof Sørensen: — Vi har alle været boet i etagebolig-udlejningsbyggeri, og vi har gjort den erfaring, at lejlighederne i løbet af ganske få år blev for små. I Gjellerup har vi derfor sat os som mål at bygge så stort, som vi overbevædet kunne komme til. For vi linder alle af placarkommand. Samtidig har vi ønsket, at lejlighederne skulle være så fleksible som overhovedet muligt, med blandt andet at lave flytbare skillemur særskilte værelser med eget bad, som kan lejes ud i perioder, hvor familien ikke har brug for rummene.

Vi bl i Gjellerup

— Da jeg for nylig interviewede direktøren for et af vore største bygherreskaber og spurgte ham, hvorfor arkitekterne vil boede i stråttakke idyller i stedet for i de moderne etageboliger, de sad og tegnede svarede han: — Hånden på hjertet: Jeg ville ikke bo i det, vi bygger. Hvad siger De?

Mogens Harbo: — Jeg har i næsten 10 år boet i en etageboligbygning, som vi tidligere har lavet for Brabrand Boligforening, og jeg vil meget gerne bo i Gjellerup, hvor flere af mine venner bor. Blach Petersen: — Jeg har i syv år boet i et af mine egne etagehuse, og det har givet mig gode erfaringer. Dem har jeg brugt i Gjellerup-planen, og en dag er det måske praktisk for mig at bo i den. — Er Gjellerup så det endelige mål?

Går endnu videre

— Byen vokser jo stadig, vi planlægger helt frem til 1982, og da husene høst skal stå i 100 år, er det med at være forud for sin tid, siger Blach Petersen. Vi vil gå endnu videre i forseglet på at fejle etageboligen sammen med naturen. Vi må vide meget om boligen funktionssygdomme, inden vi giver os til at masseproducere den. Nu er vi optaget af terrasseboliger, og i udviklingsarbejdet tegner vi ikke blot op 11000 og 1200, men bygger boligen op i 1:1, altså naturlig størrelse. Vil man i eks. bygge gårdhuse, er det nødvendigt, inden man bygger, at have prøvet gårdens muligheder, så man ikke føler sig klemt i den. For så er den jo ikke nogen fordel. Derfor er det nødvendigt, at hver arkitekt forsøger så langt hans øvrer rækker, og at han spør sig for overalt, hvor han mener, der er noget at hente.

B.T.s læsere har sommeren igennem hjulpet os med at finde danske byer, som er særlig kønne og attraktive, enten fordi de ejer en skat af gammel bygningskunst, eller fordi de ved menneskers opfindsomhed eller fantasirigdom i dag har fået tilført noget værdifuldt. Materialet har været overvældende. Byernes blodløb er de mennesker, der lever i dem, vi er alle en del af det mønster, vores by udgør — enten vi trives mellem bindingsværk og stokroser eller mellem grå beton og glas. Det er byernes liv og kvalitet som brugsgstand. B.T. har interesseret sig for i serien »På jagt efter Danmarks kønneste bys — og det er disse ting, der har angivet valget af Gjellerup ved Århus, en helt ny by. B.T. har været glad for læsernes store interesse. Tak for hjælpen.

Gjellerup vokser og vokser, men der søttes ikke nye boligtyper i produktion, for arkitekterne, K. Blach Petersen (t.v.) og Mogens Harbo (t.h.) har afprøvet dem i hel model sammen med Brabrand Boligforenings direktør Olof Sørensen (i midten). På plæmestøkke bygger man simpelt hen træmodeller af husene. (Foto: Erik Jessen)

Mellem de fire og otte etagers boligblokke med lejligheder fra 30 til 130 kvadratmeter til priser fra 375 kr. til 1200 kr. ligger to-etagers kollegier for unge under uddannelse.

Kunst for 1 million kroner

Der vil blive købt kunst for 1 million kroner til den ny by, Gjellerup. Det har Brabrand Boligforening, som opfører byen, netop bestemt. Det er noget helt enestående, et frøspragende initiativ. Noget tilsvarende er ikke tidligere bændt i dansk andelsboligbyggeri.

— Vi vil samtidig udskrive en skulpturkonkurrence for at få forslag til udsmykning af byens pladser, siger Gjellerups arkitekt K. Blach Petersen, Brabrand.

Der var stor glæde og stolthed at spore hos Brabrand Boligforening og arkitekterne Knud Blach Petersen og Mogens Harbo, da formiddagsavisen B.T. i sommeren 1970 kårede Gellerupplanen til landets kønneste by. Ifølge avisens arkitekturanmelder var de nemlig lykkedes med noget helt unikt – at skabe en betonby med trivsel!
|| Fra B.T., den 14. august 1971/Det Kgl. Bibliotek

tidens absolut mest ambitiøse og spektakulære boligplaner.

Gellerupplanen blev opført på bar mark som et minisamfund med alt, hvad man skulle bruge for at leve et moderne liv. Den første og mest omfattende etape af planen, Gellerupparken, omfattede 1.776 boliger og en bred vifte af fællesfaciliteter, der tilsammen blev afgrænset af Silkeborgvej i syd, Åby Ringvej i øst, Edwin Rahrs Vej i nord og Hejredalsvej i vest. Projektets anden etape, Toveshøj, bestod af 624 boliger, der blev opført nord for Edwin Rahrs Vej. Gellerupplanens tredje og sidste etape, Holmstrup, blev imidlertid noget mindre end forventet og kom kun til at bestå af 402 boliger, der alle blev placeret nord for både Gellerupparken og Toveshøj.

Langt de fleste af Gellerupplanens boliger blev opført som fire- og otteetages blokke. De blev placeret, så de omkransede boligområdet i alle retninger på nær det sydlige. Her blev det moderne indkøbscenter Gellerup Center (i dag City Vest) opført som et forbindelsesled mellem Gellerupplanen og Brabrand såvel som resten af Aarhus. Fra Gellerup Center førte en gangbro ind i Gellerupparkens kulturelle hjerte. Det bestod af et kultur- og aktivitetscenter med kirke, bibliotek og teater samt folkeskolen Nordgårdskolen. Alle Gellerupplanens boligblokke blev bygget, så de kunne tilgås direkte via bil fra de tilstødende veje. Men inde mellem blokkene var der bilfrit. Her var der børnehaver og vuggestuer, store grønne områder og en lang række fritidsfaciliteter med tennisbaner, svømmehal, fodboldbaner og kælkebakke.

Da Gellerupplanen blev præsenteret i 1964, skete det med store armbevægelser og fremtidsoptimisme. Brabrand Boligforening gjorde det fra begyndelsen klart, at Gellerupplanen ikke bare var planlagt for at leve op til samtidens boligkrav. Den

var udviklet med fremtiden for øje! Gellerupplanen var således en fortolkning og konkretisering af, hvad det gode liv i fremtidens danske velfærdssamfund skulle indeholde. Det var *gennem* boligområdets byggede miljø – dets arkitektur, infrastruktur og materielle form – at velfærdssamfundet skulle indstiftes i praksis.

Det er ingen underdrivelse at påstå, at Gellerupplanen har levet en omtumlet tilværelse. Der gik kun få år, fra Gellerupplanen blev kåret som Danmarks kønneste by, til at begreber som ”ghetto”, ”betonslum” og ”betonørken” var altdominerende i fremstillingen af boligområdet i den offentlige debat. Skiftet var abrupt og skete i løbet af få år. Allerede i januar 1974 bragte *Ekstra Bladet* en artikel, der portrætterede Gellerupplanen som et tilholdssted for utilpassede og alkoholiserede unge. Den hastighed, hvormed synet på Gellerupplanen og lignende boligområder som Vollsrose i Odense, Brøndby Strand og Ishøjparken på Københavns vestegn skiftede, var bemærkelsesværdig og betinget af en lang række faktorer. Økonomisk krise, ungdomsoprør og nyliberale tendenser i dansk politik bidrog alle til, at betonforstæderne pludselig fremstod som det ultimative symbol på åndelig, økonomisk og social fattigdom.

Det var Gellerupplanens byggede miljø og i særdeleshed betonen, der blev udpeget som syndebuk i den kritik, der vandt frem i 1970'erne. Betonblokkernes monotoni blev fremstillet som en aktiv medskaber af sociale problemer. Der herskede en forestilling om, at det var arkitekturen i sig selv, der skabte socialt utilpassede og voldsparete mennesker. Der blev i den sammenhæng knyttet et helt nyt følelsesrepertoire til boligbetonen. Hvor Gellerupplanen fra et planlægningsperspektiv blev portrætteret gennem følelser som tryghed, velvære og glæde,

blev betonen pludselig lig med fremmedgørelse, ensomhed og frygt.

Betonforstædernes kulturhistoriske deroute former stadig vores forståelse af sociale problemer i velfærdssamfundet. Disse boligområders stigmatiseringshistorie har været en central forudsætning for den skærpede politiske retorik og lovgivning omkring ”ghettoer” og ”parallelsamfund”. Da daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen (1964-) i sin 2018-nytårstale talte om at ”bryde betonen op”, så trak han aktivt på historisk nedarvede forestillinger om modernistisk arkitektur og boligbeton som værende særligt fremmedgørende og utrykshedskabende – forestillinger, der blev til i 1970’erne, og som endda kan spores i kårningen af Gellerupplanen som Danmarks kønneste by.

Et laboratorium for velfærdssamfundet

Gellerupplanen har altså gennem hele sin historie fungeret som en ideologisk kamplads, hvor velfærdssamfundets værdier er blevet formet, forhandlet og udfordret. Boligområdet har med andre ord fungeret som et laboratorium for det moderne Danmarks udvikling. Derfor søger denne bog at fortælle det danske velfærdssamfunds moderne kulturhistorie *gennem* Gellerupplanen ved netop at skildre boligområdet transformation fra at stå som et utopisk symbol på socialt fremskridt og velstand i 1960’erne til at blive udskældt som betonslum, betonjungle og ghetto fra 1970’erne og frem til i dag.

Gellerupplanen blev til som en urban utopi, hvor det spirende danske velfærdssamfunds sociale værdier blev støbt i beton. Som led i en accelererende samfundsudvikling, hvor Danmark i løbet af få årtier udviklede sig til både et velstands- og velfærdssamfund, viste Gellerupplanens tilblivelse, hvordan denne udvikling handlede om mere end at skabe et

Luftfoto af Gellerup Center (siden 1980 City Vest) og blokkene på Gudrunsvvej, 1975. Gellerupplanen blev bygget på bar mark i Brabrand-Årslev Kommune vest for Aarhus. Boligområdet var således med til at urbanisere Brabrand og gøre området til et forbrugsmæssigt knudepunkt for hele Aarhusområdet. || Billedarkivet, Den Gamle By

socialt, sundhedsmæssigt og uddannelsesmæssigt sikkerhedsnet. Særligt i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne arbejdede almennyttige boligforeninger, byplanlæggere og arkitekter aktivt for at realisere velfærdssamfundet gennem nye typer af hverdagsgeografier. Det kom til udtryk over hele Danmark, hvor ikoniske boligområder som Vollsmose i Odense, Høje Gladsaxe i det nordvestlige København og Stengårdsvej i Esbjerg så dagens lys.

Gellerupplanen vidner således om vigtigheden af arkitektur og byplanlægning i skabelsen af en ny samfundsmodel i årtierne efter Anden Verdenskrig. Arkitekter spillede en markant rolle i at give velfærdens materiel form. Det drejede sig ikke kun om boliger, men også sygehuse, uddannelsesinstitutioner, daginstitutioner og vidtrækkende grønne områder udgjorde vigtige byggesten i velfærdssamfundets fundament. Denne udvikling omfattede en radikal omorganisering af de danske byer. Alene i perioden 1960-1975 blev det danske byareal fordoblet, hvoraf klart størstedelen tog form af nye forstadsområder.

Selv om Gellerupplanen udviklede sig i en noget anden retning, end man havde forestillet sig, da boligområdet blev kåret som Danmarks kønneste by i 1970, fortsatte Gellerup med at fungere som et socialt og politisk laboratorium. Det var i høj grad i betonforstæderne, at nye former for velfærdsproblemer blev identificeret fra 1970'erne og frem. Boligområder som Gellerupplanen blev et symbol på velfærdsstatens krise, og det var ofte gennem en kritik af betonmiljøet, at myndigheder, medier og forskellige fagfolk udpegede nye samfundsgrupper som rockere, bistandsklienter og indvandrere som utilpassede og problematiske i det danske samfund. Gellerupplanen blev med andre ord et skræmmebillede på velfærdssamfundets sociale bagsider, hvilket har været en tung byrde, som boligområdet

har båret på lige siden. Denne byrde har særligt haft konsekvenser for boligområdets beboere, der har været i en årtier lang konflikt med mediernes og politikernes fremstilling af deres hjem.

Gellerupplanens moderne danmarkshistorie er således på den ene side en historie om de omfattende sociale nybrud og velfærdsvisioner, der i 1970 sikrede Gellerupplanen den fornemme titel som Danmarks kønneste by. På den anden side er det også en historie om de ideer, konflikter og socio-økonomiske forhold, der tilsammen har medført, at ikke bare Gellerupplanen, men betonforstæderne i det hele taget, så vedvarende har indtaget en rolle som skræmmebillede i det danske samfund. Betonforstæderne bidrager således til en alternativ fortælling om det danske velfærdssamfunds kulturhistorie. Dette er en historie, der forbinder efterkrigstidens store planlægningsvisioner, byernes arkitektoniske kulturarv, skiftende velfærdsproblemer og den almene danskers oplevelse af både velstand og krise gennem 1900-tallet.

**Gellerupplanen
var bygget med
kernefamilien for
øje. Tidsskriftet
Arkitektur skrev,
at Gellerupplanen
var lige så tryk som
en villahave. På
gangdækket under
blokkene blev der fx
installeret sandkasser,
så mindre børn frit
kunne lege under
forældres opsyn fra
lejlighedernes altaner
ved siden af.
|| Jens-Christian
Søgaard/Billedarkivet,
Den Gamle By**